

Το αναπτυξιακό πρότυπο της Ελληνικής Γεωργίας. Η περίπτωση του Κάμπου της Πέλλας

Γ. Μαγούλιος* – Γ. Μαντζάρης**

Περίληψη

Στο άρθρο αυτό επιχειρείται η προσέγγιση της ανάπτυξης μιας τυπικής ελληνικής αγροτικής περιοχής, του κάμπου του Ν. Πέλλας. Διερευνώνται το οικονομικό και κοινωνικό πλαίσιο, οι τάσεις της αναπτυξιακής διαδικασίας του γεωργικού τομέα της Ελλάδας και της ανάπτυξης της υπαίθρου. Με βάση τα ευρήματα πρωτογενούς έρευνας σε δείγμα εκπροσώπων των φορέων της υπό μελέτη περιοχής, διαπιστώνεται ότι τα γενικότερα διαρθρωτικά προβλήματα της ελληνικής γεωργίας, που είναι το μικρό μέγεθος των εκμεταλλεύσεων, η γήρανση του αγροτικού πληθυσμού, η υστέρηση στην ποιότητα των προϊόντων, οι αδυναμίες στα δίκτυα διανομής και διάθεσής τους, ο χαμηλός βαθμός μεταποίησης και συσκευασίας και η αδύνατη σύνδεση του πρωτογενούς με το δευτερογενή τομέα, η επιβάρυνση του περιβάλλοντος, η μη ορθολογική διαχείριση των υδάτινων πόρων, η επιμονή στις παραδοσιακές και η καθυστέρηση στις εναλλακτικές καλλιέργειες, το χαμηλό επίπεδο των υποδομών και των συμπληρωματικών προς το γεωργικό τομέα οικονομικών δραστηριοτήτων, χαρακτηρίζουν και την περιοχή του κάμπου της Πέλλας. Από το επίπεδο της γεωργικής και γενικότερης ανάπτυξης της περιοχής, προκύπτει ότι το εφαρμοζόμενο μοντέλο της εντατικής γεωργίας έχει φτάσει στα όρια του. Η υιοθέτηση των χαρακτηριστικών του σύγχρονου και πολύ περισσότερο του μελλοντικού γεωργικού προτύπου της βιώσιμης και ολοκληρωμένης ανάπτυξης της υπαίθρου, είναι επιτακτική ανάγκη για την περαιτέρω ανάπτυξη της περιοχής.

Λέξεις κλειδιά: γεωργία, υπαίθρος, οικονομική ανάπτυξη
JEL Classification: Q1

1. Εισαγωγή

Με το άρθρο αυτό επιχειρείται η προσέγγιση του σημαντικού θέματος της ανάπτυξης μιας τυπικής αγροτικής περιοχής, του κάμπου του Ν. Πέλλας. Διερευνώνται το οικονομικό και κοινωνικό πλαίσιο και οι τάσεις της αναπτυξιακής διαδικασίας του γεωργικού τομέα και της υπαίθρου και τα αποτελέσματα της εφαρμογής του εντατικού μοντέλου γεωργικής ανάπτυξης, στο πλαίσιο των κατευθύνσεων της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής της Ε.Ε. Ειδικότερα αναλύεται η κατάσταση και οι προοπτικές της γεωργικής ανάπτυξης του κάμπου του Ν. Πέλλας και πώς αξιολογούν τη διαδικασία αυτή οι βασικοί φορείς υλοποίησής της, με βάση τα ευρήματα πρωτογενούς έρευνας σε δείγμα των εκπροσώπων τους..

2. Θεωρητική προσέγγιση του προτύπου γεωργικής ανάπτυξης

2.1 Η Κ.Α.Π. και ο αγροτικός τομέας

Η γεωργία κατείχε σημαντική θέση στις συζητήσεις της ευρωπαϊκής πολιτικής από την εποχή που διεξάγονταν οι διαπραγματεύσεις για τη συνθήκη της Ρώμης. Την εποχή εκείνη οι μνήμες της μεταπολεμικής έλλειψης τροφίμων ήταν ακόμα ζωντανές και συνεπώς η γεωργία διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο από την αρχή της Ευρωπαϊκής Κοινότητας. Η συνθήκη της Ρώμης έθεσε τους γενικούς στόχους της κοινής γεωργικής πολιτικής. Οι αρχές της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (Κ.Α.Π.) καθορίστηκαν κατά τη διάρκεια της διάσκεψης στη Στρέσα τον Ιούλιο του 1958. Το 1960 τα έξι ιδρυτικά μέλη ενέκριναν τους μηχανισμούς της Κ.Α.Π. και δύο χρόνια αργότερα, το 1962, τέθηκε σε εφαρμογή. Οι στόχοι της Κ.Α.Π., όπως καθορίζονται στο άρθρο 33 της συνθήκης της Ρώμης, είναι η αύξηση της παραγωγικότητας της γεωργίας με την ανάπτυξη της τεχνικής προόδου, η εξασφάλιση δίκαιου βιοτικού επιπέδου στο γεωργικό πληθυσμό, ιδίως με την αύξηση του ατομικού εισοδήματος των εργαζομένων στη γεωργία, η σταθεροποίηση και ο εφοδιασμός των αγορών και η δια-

σφάλιση λογικών τιμών κατά την προσφορά αγαθών στους καταναλωτές. Για την επίτευξη των στόχων αυτών προβλέπεται η Κοινή Οργάνωση Αγορών (Κ.Ο.Α.) η οποία, ανάλογα με το προϊόν, λαμβάνει μία από τις ακόλουθες μορφές: κοινοί κανόνες ανταγωνισμού, υποχρεωτικός συντονισμός των διαφόρων εθνικών οργανώσεων αγοράς και ευρωπαϊκή οργάνωση της αγοράς. Τρεις βασικές αρχές, που καθορίστηκαν το 1962, χαρακτηρίζουν την κοινή γεωργική αγορά και συνεπώς τις Κ.Ο.Α.: ενοποιημένη αγορά (ελεύθερη κυκλοφορία των γεωργικών προϊόντων μέσα στην επικράτεια των κρατών μελών), κοινοτική προτίμηση (δίνεται προτίμηση και τιμολογιακό πλεονέκτημα στα γεωργικά προϊόντα της Ε.Ε.), οικονομική αλληλεγγύη (όλες οι δαπάνες και τα έξοδα που απορρέουν από την εφαρμογή της Κ.Α.Π. καλύπτονται από τον κοινοτικό προϋπολογισμό). Η Κ.Α.Π. χρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Προσανατολισμού και Εγγυήσεων (ΕΓΤΠΕ), που απορροφά σημαντικό μέρος του κοινοτικού προϋπολογισμού. Η Κ.Α.Π. κατόρθωσε να επιτύχει, ως ένα βαθμό, τους αρχικούς της στόχους, προώθησε τόσο την παραγωγή όσο και την παραγωγικότητα, σταθεροποίησε τις αγορές, εξασφάλισε την προσφορά αγαθών και προστάτεψε τους αγρότες από τις διακυμάνσεις στις παγκόσμιες αγορές. Ωστόσο, μαζί με την επιτυχία, προέκυψαν και ορισμένα προβλήματα (π.χ. οι αγρότες της Ε.Ε. παρήγαν περισσότερο από όσο μπορούσαν να απορροφήσουν οι αγορές, με συνέπεια να δημιουργούνται υπερβολικά πλεονάσματα και να αυξάνονται οι γεωργικές δαπάνες της Ε.Ε. ή η επιβάρυνση του περιβάλλοντος από το εφαρμοζόμενο πρότυπο εντατικής καλλιέργειας). Το αποτέλεσμα ήταν ότι, κατά τη διάρκεια της υπερσαραντάχρονης πορείας της, η Κ.Α.Π. υπέστη αρκετές μεταρρυθμίσεις (1972, 1983, 1988, 1992, 2000). Η πρόσφατη μεταρρύθμιση της Κ.Α.Π. (2003) βασίζεται στην αναθεώρηση της πολιτικής της σε θέματα αγοράς και περιλαμβάνει τα εξής σημεία: Αποσύνδεση των ενισχύσεων από την παραγωγή και ενιαίες ενισχύσεις ανά γεωργική εκμετάλλευση, βασισμένες σε ιστορικά δεδομένα. Υποβολή των άμεσων ενισχύσεων που εξακολουθούν να ισχύουν στην προϋπόθεση της τήρησης ορισμένων περιβαλλοντικών κανόνων και κανόνων επισιτιστικής ασφάλειας. Σταδιακή μείωση των άμεσων ενισχύσεων (διακύμανση) προκειμένου να χρηματοδοτηθεί η νέα πολιτική ανάπτυξης της υπαίθρου. Μηχανισμός δημοσιονομικής πειθαρχίας, προκειμένου να επιτευχθεί αυστηρά ο γεωργικός προϋπολογισμός που έχει καθοριστεί έως το 2013.

Μαζί με την Κ.Α.Π. εξελίχθηκε και η πολιτική ανάπτυξης της υπαίθρου, η οποία από το 2006 επικεντρώνεται στη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της γεωργίας (υποστήριξη της αναδιάρθρωσης μέσω ορισμένων μέ-

τρων, όπως οι ενισχύσεις για επενδύσεις για τους νέους γεωργούς), στη βελτίωση της ενημέρωσης, στη βελτίωση του περιβάλλοντος και της υπαίθρου, μέσω της διαχείρισης των γαιών (δράσεις ανάπτυξης της υπαίθρου, οι οποίες συνδέονται με τους τόπους του Natura 2000), στη βελτίωση της ποιότητας ζωής στις αγροτικές περιοχές και στη διαφοροποίηση των οικονομικών δραστηριοτήτων (Μαγούλιος Γιώργος, 2006, σελ. 219-225).

Από τη βιβλιογραφία έχουν επισημανθεί: η σχέση της παραγωγικότητας του αγροτικού τομέα και της ανάπτυξης (Irz Xavier, Roe Terry, 2005, p. 160), ότι η αύξηση της παραγωγικότητας του αγροτικού τομέα επηρεάζει και την παραγωγικότητα του βιομηχανικού τομέα (Mukesh Eswaran & Ashok Kotwal, 2001, p. 288), ή και ότι σε κλειστές οικονομίες, τη βιομηχανοποίηση ακολουθεί αύξηση της παραγωγικότητας του αγροτικού τομέα (Duranton Gilles, 1998, pp. 220-236). Κατ' άλλους, η βιοτεχνολογιοποίηση της γεωργίας προβάλλει ως ένα βασικό μανιφέστο στην παγκοσμιοποιημένη οικονομία της γνώσης (Abaidoo Samuel, 2000, p. 481).

Έχουν μελετηθεί επίσης η σημασία των αγρο-περιβαλλοντικών προγραμμάτων στις χώρες του Ο.Ο.Σ.Α. (Herzog F., 2005, pp.175-177), καθώς και οι παράγοντες (κοινωνικοοικονομικοί, το μέγεθος της εκμετάλλευσης, η εκπαίδευση και κατάρτιση των αγροτών, η ηλικία, η συμμετοχή των γειτόνων και των συγγενών) συμμετοχής των αγροτών σε αγρο-περιβαλλοντικά προγράμματα (Damianos Dimitri and Giannakopoulos Nicholas, 2002, p. 261). Μαζί με την αναγνώριση της συμβολής της γεωργικής γης στην εξασφάλιση τροφίμων, έχει αναδειχθεί η ψυχαγωγική αξία του αγροτικού τοπίου στο σχεδιασμό αποτελεσματικών πολιτικών και η συμβολή του στην ευχάριστη ζωή στο φυσικό περιβάλλον και στην προστασία του, στην ύπαρξη ανοιχτών και ελεύθερων χώρων, αισθησιακών τοπίων και στη διατήρηση του πολιτισμού (Fleischer Aliza, 2000, pp. 385).

Σε έρευνα του ευρωβαρόμετρου σε δείγμα ευρωπαίων πολιτών, με θέμα «*οι ευρωπαίοι και η κοινή αγροτική πολιτική*», μεταξύ των άλλων, διερευνήθηκε κατά πόσον καλά ή όχι ανταποκρίνεται στο ρόλο της η Κοινή Αγροτική Πολιτική. Από τα ευρήματα προέκυψε: το 54% θεωρεί ότι εξασφαλίζει την παραγωγή ασφαλών και υγιεινών αγροτικών προϊόντων, το 51% ότι προωθεί το σεβασμό του περιβάλλοντος, το 41% ότι καθιστά την ευρωπαϊκή γεωργία περισσότερο ανταγωνιστική στην παγκόσμια αγορά, το 40% ότι ενθαρρύνει τη διαφοροποίηση των αγροτικών προϊόντων και δραστηριοτήτων, το 39% ότι βοηθά τους αγρότες να προσαρμόσουν την παραγωγή τους στις προσδοκίες των καταναλωτών, το 36% ότι ευνοεί και βελτιώνει τη ζωή στην ύπαιθρο, το 35% ότι μειώνει το αναπτυξιακό χάσμα μεταξύ των περιφερειών, το 34% ότι εξασφαλίζει σταθερό εισόδημα για τους

αγρότες και το 29% ότι προστατεύει τις μικρές και μεσαίες γεωργικές εκμεταλλεύσεις. Όσον αφορά στο ποιες πρέπει να είναι οι τρεις κύριες προτεραιότητες της κοινής αγροτικής πολιτικής, το 32% θεωρεί ότι πρέπει να είναι η εξασφάλιση σταθερού εισοδήματος για τους αγρότες, το 26% η εξασφάλιση ασφαλών και υγιεινών προϊόντων και το 23% ο σεβασμός του περιβάλλοντος (Special Eurobarometer, 2006, p. 18 & 11). Υποστηρίζεται από ορισμένους ότι η Κοινή Αγροτική Πολιτική της Ε.Ε. επιβαρύνει σημαντικά όχι μόνον τους καταναλωτές, αλλά και τη δυνατότητα της Ένωσης για περαιτέρω ανάπτυξη και επέκταση (Backhaus G. Jurgen, 1999, p. 446).

2.2 Το πρότυπο ανάπτυξης της ελληνικής γεωργίας

Η ελληνική γεωργία σε όλη τη μεταπολεμική περίοδο ακολούθησε, με την παρέμβαση του κράτους και της ΕΟΚ μετά το 1981, το ευρωπαϊκό και διεθνές υπόδειγμα του αγροτικού εκσυγχρονισμού με βασικά στοιχεία, το μετασχηματισμό των κοινωνικών σχέσεων και των τεχνικών συνθηκών της αγροτικής παραγωγής, τη μείωση του αγροτικού πληθυσμού, την εξειδίκευση της παραγωγής, τη διεθνοποίηση και απελευθέρωση των αγορών. Ως αποτέλεσμα του αναπτυξιακού αυτού προτύπου, ενισχύθηκε η εξάρτηση του γεωργικού τεχνολογικού εκσυγχρονισμού από τις εισαγωγές και αυξήθηκε το κόστος παραγωγής, περιορίστηκε ο αριθμός των εξαγόμενων προϊόντων, αυξήθηκε το μερίδιο της φυτικής, σε βάρος της γεωργικής παραγωγής, ενώ μετά την ένταξη της χώρας στην ΕΟΚ το πλεόνασμα του αγροτικού εμπορικού ισοζυγίου μετατράπηκε σταδιακά σε έλλειμμα και σημειώνεται σημαντική επιδείνωση των όρων εμπορίου (Mantzaris Ioannis, 1986, σελ. 35-75). Παρά τις επιδοτήσεις και την εισοδηματική στήριξη των αγροτών, μέσω των κοινοτικών προγραμμάτων, δεν κατέστη δυνατή η αντιμετώπιση των διαρθρωτικών προβλημάτων της ελληνικής γεωργίας: το μικρό μέγεθος και ο κατακερματισμός του αγροτικού κλήρου, η ανεπαρκής υποδομή, η γήρανση του αγροτικού πληθυσμού, το χαμηλό επίπεδο κατάρτισης, οι αδυναμίες στην εμπορία των αγροτικών προϊόντων κ.λπ. (Λιοδάκης Γιώργος, 2000, σελ. 21-23).

Η μεταπολεμική θεώρηση για το ρόλο της οικονομίας της υπαίθρου και της γεωργίας ήταν η εξασφάλιση τροφίμων για τον πληθυσμό της κάθε χώρας. Οι κυβερνήσεις και η ΕΟΚ, μέσω της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (ΚΑΠ), ενθάρρυναν τη γεωργική παραγωγή με μέτρα στήριξης των τιμών, χορηγώντας επιδοτήσεις με βάση την παραγόμενη ποσότητα. Σταδιακά, τις τελευταίες δυο δεκαετίες, άρχισε να διαφοροποιείται η με-

ταπολεμική αυτή θεώρηση και το ενδιαφέρον εστιάζεται σε νέες προτεραιότητες, που αφορούν στην ποιότητα, στην υγιεινή και στην ασφάλεια των τροφίμων, στην προστασία και στην αναβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντος. Από τα μέσα της δεκαετίας του '80 και κυρίως τη δεκαετία του '90, η γεωργική πολιτική αναθεωρείται και προσαρμόζεται στις νέες αυτές προτεραιότητες και στις απαιτήσεις του νέου ανταγωνιστικού περιβάλλοντος, που διαμορφώνουν και στη γεωργία, η παγκοσμιοποίηση, η τάση απελευθέρωσης των αγορών, καθώς και οι τεχνολογικές μεταβολές. Η νέα θεώρηση για την οικονομία της υπαίθρου δίνει έμφαση στη βιώσιμη και ολοκληρωμένη ανάπτυξη της, στη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της γεωργίας, στα χαρακτηριστικά ποιότητας και υγιεινής των τροφίμων, στη διατήρηση και βελτίωση του περιβάλλοντος και των φυσικών πόρων, στην ανάπτυξη της βιολογικής γεωργίας και κτηνοτροφίας και στην αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών (Υπουργείο Γεωργίας, 2003, σελ. 8-9). Στο Γ' Κ.Π.Σ. και στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Αγροτική Ανάπτυξη – Ανασυγκρότηση της Υπαίθρου 2000-2006», η αγροτική ανάπτυξη και ανασυγκρότηση της υπαίθρου εντάσσεται σε ένα ενιαίο σύνολο που περιλαμβάνει τις κατευθύνσεις της Ε.Ε. για την ανταγωνιστικότητα της γεωργίας, την ενίσχυση της απασχόλησης, την προώθηση ίσων ευκαιριών μεταξύ ανδρών και γυναικών, την προστασία του περιβάλλοντος και την αειφόρο αξιοποίηση των φυσικών πόρων, με βασικούς στόχους: τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής γεωργίας, τη βιώσιμη και ολοκληρωμένη ανάπτυξη της υπαίθρου και τη διατήρηση και βελτίωση του περιβάλλοντος και των φυσικών πόρων (Υπουργείο Γεωργίας Ε.Π. Αγροτική Ανάπτυξη-Ανασυγκρότηση της Υπαίθρου 2000-2006). Στο ίδιο πνεύμα το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας Leader+ 2000-2006 για τον αγροτικό τομέα, έχει θέσει ως βασικούς αναπτυξιακούς στόχους την ολοκληρωμένη, υψηλής ποιότητας, αειφόρο ανάπτυξη της υπαίθρου και την ενίσχυση της προσπάθειας για την άρση της απομόνωσης των περιοχών σε όλα τα επίπεδα της οικονομικής και κοινωνικής ζωής (Υπουργείο Γεωργίας Ε.Π. Κοινοτικής Πρωτοβουλίας Leader+).

Στο Εθνικό Στρατηγικό Σχέδιο Ανάπτυξης για την Ελλάδα (2007-2013) σημειώνεται ότι, ως αποτέλεσμα της αναθεώρησης της ΚΑΠ, η παραγωγή του πρωτογενούς τομέα πρέπει να προσανατολιστεί σε ανταγωνιστικά γεωργικά προϊόντα, συνδυάζοντας μεθόδους παραγωγής χαμηλού κόστους, περιβαλλοντικά φιλικές και κοινωνικά αποδεκτές. Σημαντική προτεραιότητα, στην κατεύθυνση αυτή, είναι η εφαρμογή συστημάτων ολοκληρωμένης διαχείρισης, ποιοτικών, τυποποιημένων και πιστοποιημένων

προϊόντων. Η στρατηγική για την αγροτική ανάπτυξη της Ελλάδας για την περίοδο 2007-2013, επικεντρώνεται «στην αειφόρο αγροτική ανάπτυξη, μέσω της βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας του πρωτογενή και αγροδιατροφικού τομέα, καθώς και του περιβάλλοντος, σε μία βιώσιμη ύπαιθρο» (Εθνικό Στρατηγικό Σχέδιο Ανάπτυξης για την Ελλάδα, σελ. 6, 23).

2.3 Η ανάπτυξη του κάμπου της Πέλλας

Η συνολική έκταση του Ν. Πέλλας καταλαμβάνει 2.506.000 στρέμματα (το 1,8% της συνολικής έκτασης της χώρας), από τα οποία: 940.900 στρ. είναι καλλιεργούμενη έκταση, 745.200 στρ. είναι βοσκότοποι, 588.700 στρ. είναι δάση, 79.900 στρ. καλύπτονται από νερά, 73.600 στρ. καταλαμβάνουν οι οικισμοί και 77.500 στρ. αποτελούν άλλες εκτάσεις. Η καλλιεργούμενη έκταση καταλαμβάνει μόνο το 37,5% της συνολικής έκτασης του Νομού. (ΕΣΥΕ, 1982, σ. 27). Ο κάμπος της Πέλλας, ως γεωγραφικός όρος, καλύπτει περίπου το 70% των καλλιεργούμενων εκτάσεων, με 650.000 περίπου στρ. Η καλλιεργούμενη έκταση, με βάση το είδος της καλλιέργειας, αποτελείται κατά 55% από αροτριαίες, 35% δενδρώδεις, 9% λαχανικά και 1% λοιπές καλλιέργειες. Οι βασικότερες καλλιέργειες στο Ν. Πέλλας (2002) είναι (σε στρέμ.): ροδάκινα 180.000, νεκταρίνια 20.000, αχλάδια 3.500, μήλα 25.000, κεράσια 47.000, σπαράγγια 53.000, θερμοκήπια 3.500, καπνός 52.000, βαμβάκι 170.000, καλαμπόκι 100.000 και σιτηρά 125.000 (ΕΣΥΕ, 2004, σ. 11-30).

Διαπιστώνεται η επικέντρωση της παραγωγής του νομού σε αγροτικά προϊόντα με υψηλή κοινοτική ενίσχυση, όπως είναι τα ροδάκινα, νεκταρίνια, βαμβάκι, καλαμπόκι, σιτηρά, καπνός κ.λπ. Δεν παραγνωρίζουμε βέβαια και τον έντονο τοπικό χαρακτήρα που έχουν ορισμένες παραγωγές σε συγκεκριμένες περιοχές του Νομού, όπως π.χ. το σπαράγγι και τα θερμοκήπια στους δήμους Μ. Αλεξάνδρου, Κρύας Βρύσης και Σκύδρας, τα κεράσια και τα μήλα στον ορεινό όγκο της Έδεσσας και Αλμωπίας.

Ο πληθυσμός του Ν. Πέλλας, κατά την απογραφή του 2001, ανέρχεται σε 145.797 άτομα και αποτελεί το 1,3% του πληθυσμού της χώρας και στον κάμπο της Πέλλας κατοικούσαν 85.537 άτομα, δηλ. το 60% του συνόλου του Νομού. Ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός του νομού ανέρχεται σε 60.295 άτομα, από τα οποία 23.854 (40%) ασχολούνται στον πρωτογενή τομέα, 9.221 (15,3%) στο δευτερογενή, 19.478 (32,3%) στον τριτογενή, 1.229 (2%) δεν δήλωσαν κλάδο και 6.513 (11%) είναι άνεργοι (Αναπτυξιακή Πέλλας, 2005).

Θεμέλιο και άξονας γύρω από τον οποίο περιστράφηκε η οικονομική (και όχι μόνο) ανάπτυξη του Ν. Πέλλας και πολύ περισσότερο του κάμπου του, μετά την ένταξη της χώρας στην ΕΟΚ το 1981, αποτέλεσε η επικέντρωση της αγροτικής παραγωγής στα προϊόντα εκείνα, που όχι μόνον κάλυπτε η Κοινή Οργάνωση Αγορών (ΚΟΑ) και η Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ) με υψηλές τιμές, αλλά κυρίως τα ενίσχυε σημαντικά με επιδοτήσεις στην τιμή. (Mantzaris Ioannis, 1986, σελ. 125 επ.). Οι αγρότες, ακολουθώντας τον κανόνα μεγιστοποίησης του ατομικού τους εισοδήματος, στράφηκαν στην παραγωγή εκείνων των προϊόντων και εκείνων των ποικιλιών, οι οποίες είχαν τη μεγαλύτερη στρεμματική απόδοση και τους προσέφεραν μεγαλύτερο στρεμματικό εισόδημα ($E=p.q$). Οι υψηλές τιμές αφορούσαν στα προϊόντα που κάλυπτε η ΚΟΑ και τα ενίσχυε με υψηλές επιδοτήσεις τιμών. Ενδεικτικά αναφέρουμε τις αυξήσεις των τιμών (σε ECU/100 Kg) μεταξύ 1974 και 1984 σε ορισμένα αγροτικά προϊόντα, οι οποίες λειτούργησαν ως κίνητρο για τη μεγιστοποίηση της ποσότητας παραγωγής, όχι μόνο στο Ν. Πέλλας αλλά και σε άλλες περιοχές της χώρας: μήλα 117%, αχλάδια 133%, ροδάκινα 104%, κεράσια 155%, τομάτες υπαίθριες 143%, σκληρό σιτάρι (ECU/t) 121%, μαλακό σιτάρι 87%, καλαμπόκι 90%, καπνός 62% (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 1986, σ. 240-242).

Η μεγάλη άνοδος των τιμών στα γεωργικά προϊόντα κατά τα πρώτα έτη της ένταξης στην ΕΟΚ και η δυνατότητα αποσύρσεων (παρέμβασης), χωρίς ποσοτικό περιορισμό στα περισσότερα από αυτά (ροδάκινα, νεκταρίνια, μήλα, ντομάτες κ.λπ.), λειτούργησε ως μοχλός μεγιστοποίησης της ποσότητας παραγωγής και ως ενδιαμέσο προαπαιτούμενο στο στόχο της μεγιστοποίησης του ατομικού εισοδήματος των αγροτών. Παραβλέφτηκε συστηματικά η ποιότητα των προϊόντων, η ισορροπία προσφοράς και ζήτησης, με αποτέλεσμα να χαθούν πολλές και μεγάλες παραδοσιακές αγορές, όπως η αγορά της Γερμανίας, της Αγγλίας, της Ολλανδίας κ.λπ. (Mantzaris Ioannis, 1986).

Οι υψηλές ονομαστικές τιμές σε ορισμένα μαζικής παραγωγής αγροτικά προϊόντα του Νομού Πέλλας, όπως Βαμβάκι, Ροδάκινα, είχαν σαν αποτέλεσμα την αύξηση του Κατά Κεφαλήν Ακαθάριστου Αγροτικού Εισοδήματος των κατοίκων του Νομού μεταξύ 1981 και 1991 κατά 441%. Από 213.867 δρχ. το 1981, έφτασε το 1991 στις 1.157.108 δρχ., ήταν δηλαδή το δεύτερο υψηλότερο στην Κεντρική Μακεδονία, μετά αυτό του Ν. Ημαθίας, που επίσης στηρίχτηκε στο ίδιο αναπτυξιακό μοντέλο της εντατικής παραγωγής επιδοτούμενων προϊόντων. (Ν.Α. Πέλλας, σελ. 69-91, 2000).

Το υψηλό όμως αγροτικό εισόδημα, που προέκυψε από την τάση εντατικοποίησης της παραγωγής και μεγιστοποίησης του ατομικού εισο-

δήματος, δια της μεγιστοποιήσεως της παραγόμενης ποσότητας, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η ισορροπία προσφοράς και ζήτησης και οι απαιτήσεις της αγοράς, είχε τρεις σημαντικές και μακροχρόνια αρνητικές επιπτώσεις στην αγροτική παραγωγή και το εισόδημα, όχι μόνον του Ν. Πέλλας, αλλά και της χώρας:

- α. Την τεράστια αύξηση του κόστους των ενδιάμεσων εισροών και γεωργο-εφοδίων. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι με έτος βάσης το 1980=100, στην Ελλάδα σημειώθηκε η παρακάτω αύξηση μέχρι το 1986 για τις αγροτο-εισροές: ζωοτροφές 312,5 (Ε.Ε. 10, 132,2), λιπάσματα και βελτιωτικά εδάφους 184,4 (Ε.Ε.10, 139,4), ενέργεια και λιπαντικά 246,7 (Ε.Ε. 10, 134,9), επενδύσεις στα μηχανήματα 327 (Ε.Ε. 10, 170) (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 1986, σ. 254-255).
- β. Τη μεγάλη αύξηση της ποσότητας αγροτικών προϊόντων (κύρια ροδάκινων, μήλων) που οδηγήθηκαν στην παρέμβαση (απόσυρση). Το ποσοστό των προϊόντων που οδηγήθηκε στην απόσυρση (παρέμβαση), ιδιαίτερα για τους οπώρες (Ροδάκινα και Μήλα), ήταν ιδιαίτερα υψηλό. Έφτασε να καλύπτει περίπου το 40-50% της παραγόμενης ποσότητας για τα ροδάκινα και τα νεκταρίνια για τα έτη 1983-93 και το 20-25% για τα Μήλα στο ίδιο διάστημα. (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 1986, σ. 396-97).
- γ. Την ποιοτική υποβάθμιση της αγροτικής παραγωγής, αιτία που οδήγησε στην απώλεια παραδοσιακών αγορών του εξωτερικού για τα αγροτικά προϊόντα..

Το μοντέλο όμως της εντατικής παραγωγής αγροτικών προϊόντων, υπό το καθεστώς υψηλών επιδοτήσεων στα οπωροκηπευτικά, διαφοροποιήθηκε με την αλλαγή της ΚΟΑ το 1992 και την εφαρμογή της από το 1996. Οι επιδοτήσεις στα αγροτικά προϊόντα, άρα και οι τιμές τους παρέμειναν σταθερές ή μειώθηκαν και επεβλήθη ποσόστωση στην απόσυρση. Όποιες ονομαστικές αυξήσεις παρατηρήθηκαν στις τιμές των αγροτικών προϊόντων, ήταν αποτέλεσμα της διολίσθησης ή της υποτίμησης της δραχμής έναντι του ECU. Αναφέρουμε ότι ο αποπληθωρισμένος δείκτης τιμών παραγωγού για το σύνολο των αγροτικών προϊόντων, με έτος βάσης το 1990 = 100, ήταν για το διάστημα 1990-1999: Ελλάδα 77,1, Ιταλία 80, Ισπανία 80,1, Πορτογαλία 62,7. και μ.ο Ε.Ε.(15) 73,1 (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 1999, σ. 19-21).

Παράλληλα όμως ο δείκτης τιμών των αγροτο-εφοδίων αυξάνεται σημαντικά στην Ελλάδα στο ίδιο διάστημα. Με βάση το έτος 1990=100, ο μ.ο. τιμών για ορισμένα από αυτά αυξάνεται ραγδαία στη χώρα μας στο

διάστημα 1990-1998 έναντι της ΕΕ-15: ζωοτροφές 178,1 (Ε.Ε.15, 100,3), λιπάσματα και βελτιωτικά εδάφους 240,9

(Ε.Ε.15, 104,4), ενέργεια και λιπαντικά 232,1 (Ε.Ε.15, 121,5), επενδύσεις στα μηχανήματα 206,1 (Ε.Ε.15, 129,1), επενδύσεις στις πάγιες εγκαταστάσεις 211 (Ε.Ε.15, 128,5), (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 1999, σ. 95-96).

Η τεράστια αυτή ψαλίδα μεταξύ αύξησης τιμών παραγωγού και τιμών ενδιάμεσου κόστους, σε συνδυασμό με τη μείωση της ποσότητας διάθεσης των προϊόντων (μείωση αποσύρσεων, χαμηλότερη απορρόφηση από τις βιομηχανίες κονσερβοποίησης και νωπών εξαγωγών), είχε αναπόφευκτες συνέπειες στη μείωση του Κατά Κεφαλήν Αγροτικού Εισοδήματος στο Νομό Πέλλας. Η μείωση του Αγροτικού Εισοδήματος σε συνδυασμό με την αύξηση της ανεργίας, λόγω αποβιομηχάνισης στον τομέα της κλωστοϋφαντουργίας και της μεταποίησης (κονσερβοποίησης) φρούτων, έθεσε το Νομό σε μια φάση ύφεσης και οικονομικού μαρασμού. Αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας είναι, ο Ν. Πέλλας να καταλαμβάνει το 2002 μία από τις τελευταίες θέσεις στη χώρα όσον αφορά στο Κατά Κεφαλήν Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν με 9.556 ευρώ, όταν της Περιφέρειας Κ. Μακεδονίας είναι 11.670, της Ελλάδος 12.356 και της ΕΕ(15) ανέρχεται στα 22.576 ευρώ. Δηλαδή, ο Ν. Πέλλας προσεγγίζει περίπου μόλις το 43,3% του μ.ο. της Ε.Ε. των 15, ενώ η χώρα το 55% (www.economics.gr/nomoi/pella.asp, 15/11/2005)).

Σημαντικό πρόβλημα για το Ν. Πέλλας (αυτό βέβαια ισχύει στα περισσότερα αγροτικά προϊόντα και περιοχές) είναι η αδυναμία ιδιοποίησης της υπεραξίας, που παράγει η περιοχή και τα προϊόντα της, εκ μέρους των παραγωγών-αγροτών (Μαντζάρης Γιάννης, 1993). Το άνοιγμα της ψαλίδας τιμών παραγωγού και τιμής διάθεσης, των περισσότερων αγροτικών προϊόντων του νομού (ροδάκινα, μήλα, κεράσια κ.λπ.) στην αγορά, είναι της τάξεως τουλάχιστον 1 προς 4, που σημαίνει τετραπλασιασμό της τιμής από τον τόπο παραγωγής στο σημείο πώλησης. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι με τιμές παραγωγού 0,25 ευρώ στα επιτραπέζια ροδάκινα το 2004, οι κατώτερες τιμές που διαμορφώθηκαν στην αγορά ήταν 1-1,30 ευρώ. Αιτία της παρασιτικής αυτής κατάστασης είναι και η αδυναμία των Αγροτικών Συνεταιριστικών Οργανώσεων (ΑΣΟ) να οργανώσουν αποτελεσματικά τη διάθεση των προϊόντων στην αγορά και να διαμορφώσουν υποδομές στα σημεία πώλησης (Μαντζάρης Γ., Λάζος Β., Μαντζάρη Ε., 2004, σ. 19-28).

Στα παραπάνω θα πρέπει να προστεθούν και η έλλειψη βασικών υποδομών στο νομό, όπως είναι το οδικό δίκτυο, η σημαντική επιβάρυνση του περιβάλλοντος από το εντατικό γεωργικό μοντέλο, τα αστικά απόβλητα και τα απόβλητα των εργοστασίων επεξεργασίας αγροτικών προϊόντων (Ν.Α. Πέλλας, σελ. 176-182, 2000).

3. Αποτελέσματα εμπειρικής έρευνας

3.1 Τα χαρακτηριστικά του δείγματος

Η πρωτογενής έρευνα (Μαγούλιος Γιώργος κ.ά., 2002, σελ. 381-395) βασίστηκε σε δομημένο ερωτηματολόγιο και πραγματοποιήθηκε σε δείγμα 241 εκπροσώπων των φορέων της υπό μελέτη περιοχής. Η επιλογή των φορέων έγινε με κριτήρια την άμεση ή έμμεση εμπλοκή τους στις αναπτυξιακές διαδικασίες της περιοχής και το βαθμό δραστηριότητας και παρέμβασης τους στα τοπικά, οικονομικά και κοινωνικά δρώμενα. Το ερωτηματολόγιο συμπληρώθηκε με προσωπική συνέντευξη των ερωτώμενων εκπροσώπων των φορέων στους συνεντευκτές.

Ο κάμπος του Νομού Πέλλας ως χωροταξική (γεωγραφική), οικονομική, αλλά και διοικητική ενότητα περικλείεται στα γεωγραφικά όρια των επτά (7) πεδινών Δήμων, (Γιαννιτών με 30.450 κατοίκους, Κρύας Βρύσης με 10.997 κατ., Κύρρου με 7.657 κατ., Μεγάλου Αλεξάνδρου με 8.128 κατ., Μενιήδος με 5.512 κατ., Πέλλας με 7.288 κατ., και Σκύδρας με 15.525 κατ.), εκ των έντεκα (11) συνολικά του Ν. Πέλλας.

Οι ερωτώμενοι, εκπρόσωποι των φορέων, κατά Δήμο είναι: Γιαννιτών 31 (12,9% του συνόλου), Κρύας Βρύσης 34 (14,1%), Κύρρου 26 (10,8%), Μ. Αλεξάνδρου 34 (14,1%), Μενιήδος 36 (14,9%), Πέλλας 27 (11,2%), Σκύδρας 42 (17,4%) και φορείς νομαρχιακού επιπέδου 11 (4,6%).

Οι ερωτώμενοι εκπρόσωποι των φορέων κατά κατηγορία είναι: εκπρόσωποι ΟΤΑ, (Δήμαρχοι και Πρόεδροι των Τοπικών Συμβουλίων) 46 (19,1% του δείγματος), από Αγροτικούς Συλλόγους 12 (5%), από Συνεταιρισμούς και Ομάδες παραγωγών 61 (25,3%), από Πολιτιστικούς Συλλόγους 50 (20,7%), Αθλητικοί φορείς 19 (7,9%), εκπρόσωποι επιχειρηματικών φορέων (Εμπορικοί Σύλλογοι, βιοτέχνες, κ.λπ.) 11 (4,6%), εκπρόσωποι των τοπικών οργανώσεων των Κοινοβουλευτικών Πολιτικών Κομμάτων 16 (6,6%), εκπρόσωποι φορέων νομαρχιακού επιπέδου (Επιμελητήριο, αρμόδιες διευθύνσεις της Νομαρχίας κ.λπ.) 12 (5%) και διάφοροι άλλοι κοινωνικοί φορείς 14 (5,8%).

Ως προς το μορφωτικό επίπεδο των εκπροσώπων των φορέων, 48 (19,9%) είναι απόφοιτοι της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, 128 (53,1%) της δευτεροβάθμιας και 62 (25,7%) της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Το αθροιστικό ποσοστό των αποφοίτων πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας

εκπαίδευσης είναι 73%. Μόνο ένας στους τέσσερις είναι απόφοιτος τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Με βάση την ηλικία τους, 8 εκπρόσωποι (3,3%) είναι μέχρι 29 ετών, οι 64 (26,6%) μεταξύ 30-39, οι 95 (39,4%) μεταξύ 40-49, οι 47 (19,5%) μεταξύ 50-59 και οι 25 εκπρόσωποι (10,4%) είναι πάνω από 60 χρονών. Η παραπάνω ηλικιακή δομή υποδηλώνει την αποστασιοποίηση των νέων ανθρώπων από τις διάφορες κοινωνικο-οικονομικο-πολιτικές και άλλες δράσεις στις υπό εξέταση περιοχές. Το φαινόμενο αυτό είναι εντονότερο σε περιοχές με υψηλή εποχικότητα στην παραγωγή, όπως π.χ. καλλιέργειας ροδάκινου, βαμβακιού, σπαραγγιού, σιτηρών κ.λπ. Στις περιοχές αυτές θα περίμενε κανείς μεγαλύτερη συμμετοχή των νέων λόγω περισσότερου ελεύθερου χρόνου, κάτι όμως που δεν συμβαίνει. Η αποστασιοποίηση των νέων από τις διάφορες δραστηριότητες της περιοχής αφήνει κενά που καλύπτονται από μεγαλύτερες ηλικίες. Διαπιστώνουμε ότι 1 στους 3 περίπου εκπροσώπους φορέων είναι άνω των 50 ετών, ηλικία σχετικά μεγάλη για την ανταπόκριση στη πολυπλοκότητα των σύγχρονων απαιτήσεων. Το 66% των εκπροσώπων ανήκει στην ηλικία 30-50 ετών.

3.2 Η Θέση της Περιοχής στο Ν. Πέλλας και στη Χώρα

Στο ερώτημα, συγκρίνετε το επίπεδο ανάπτυξης της υπό μελέτη περιοχής (7 Δήμοι), οι εκπρόσωποι των φορέων θεωρούν ότι είναι καλύτερο: οι 70 (το 29%) σε σύγκριση με αυτό του Ν. Πέλλας, οι 46 (19,1%) σε σχέση με τους γειτονικούς νομούς και οι 33 (13,7%) σε σχέση με το σύνολο της χώρας. Θεωρούν ότι είναι χειρότερο: 38 εκπρόσωποι (15,8%) σε σχέση με το Ν. Πέλλας, 70 (29%) σε σχέση με τους γειτονικούς νομούς και 99 (41,1%) σε σχέση με το σύνολο της χώρας. Στο ίδιο επίπεδο θεωρούν ότι βρίσκεται η περιοχή 132 (54,8%) σε σχέση με το Ν. Πέλλας, 123 (51%) σε σχέση με τους γειτονικούς νομούς και 107 (44,4%) σε σχέση με το σύνολο της χώρας. Δύο εκπρόσωποι (0,8%) δεν απάντησαν (πίνακας 1).

Το μεγαλύτερο μέρος των εκπροσώπων των φορέων θεωρεί ότι η περιοχή τους είναι στο ίδιο επίπεδο με το Ν. Πέλλας, τους γειτονικούς νομούς και το σύνολο της χώρας (περίπου 1 στους 2). Ακολουθεί η εκτίμησή τους ότι το επίπεδο ανάπτυξης της περιοχής είναι χειρότερο σε σχέση με τους γειτονικούς νομούς και το σύνολο της χώρας και καλύτερο σε σχέση με το Ν. Πέλλας.

Πίνακας 1: Το επίπεδο ανάπτυξης της περιοχής σας σε σχέση με τις παρακάτω περιοχές είναι:

α/α	ΠΕΡΙΟΧΗ	Δ.Α.	καλύτερο	χειρότερο	ίδιο	ΣΥΝΟΛΟ
1	Νομός Πέλλας	1 0,4	70 29,0	38 15,8	132 54,8	241 100,0
2	Γειτονικοί Νομοί	2 0,8	46 19,1	70 29,0	123 51,0	241 100,0
3	Σύνολο χώρας	2 0,8	33 13,7	99 41,1	107 44,4	241 100,0

Πηγή: Πρωτογενής έρευνα (για όλους τους πίνακες που ακολουθούν)

Η «εντύπωση» που δημιουργείται στους κατοίκους του Ν. Πέλλας, για το ότι ο νομός τους ευρίσκεται σε ίσο και χειρότερο επίπεδο ανάπτυξης σε σχέση με τους γειτονικούς νομούς, επιβεβαιώνεται και από το ύψος του Κατά Κεφαλήν Εισοδήματος του Νομού σε σχέση με αυτό των γειτονικών νομών και το μ.ο. της Ελλάδος. (ΕΣΥΕ, Στατιστική Επετηρίδα 2003, σελ. 571, τμήμα 3).

Στην ερώτηση «θεωρείτε ότι η περιοχή σας έχει συγκριτικά πλεονεκτήματα για την ανάπτυξή της», 176 εκπρόσωποι των φορέων (73%) εκτιμούν ότι έχει σημαντικά πλεονεκτήματα, 57 (23,7%) μέτρια και 7 (2,9%) καθόλου πλεονεκτήματα (πίνακας 2).

Πίνακας 2: Θεωρείτε ότι η περιοχή σας έχει συγκριτικά πλεονεκτήματα για την ανάπτυξή της;

α/α		Δ.Α.	σημαντικά	μέτρια	καθόλου	ΣΥΝΟΛΟ
	ερωτηθέντες %	1 0,4	176 73,0	57 23,7	7 2,9	241 100,0

Η μεγάλη πλειοψηφία των εκπροσώπων των φορέων, περίπου 3 στους 5, θεωρούν ότι η υπό μελέτη περιοχή έχει συγκριτικά πλεονεκτήματα για την ανάπτυξή της, εκτίμηση που ανταποκρίνεται στα χαρακτηριστικά και στη δυναμική της περιοχής. Το στοιχείο αυτό μάλιστα τονίστηκε στο 1ο Αναπτυξιακό Συνέδριο του Ν. Πέλλας (Έδεσσα Απρίλιος 1999). Με βάση στοιχεία της ΕΣΥΕ, ο Ν. Πέλλας και ιδιαίτερα ο κάμπος της έχει τεράστια περιθώρια ανάπτυξης. Από απόψεως φυσικών πόρων

ο δείκτης του Ν. Πέλλας ευρίσκεται 28 μονάδες πάνω από το μ.ο. της χώρας, ενώ οι δείκτες της οικονομικής ευημερίας και του παραγωγικού δυναμικού είναι 31 και 6 μονάδες αντίστοιχα κάτω από το μ.ο. της χώρας. Αν αυτό συνδυαστεί με τον πολύ χαμηλό δείκτη γενικών υποδομών του νομού (31 μονάδες κάτω από το μ.ο. της χώρας), γίνεται αντιληπτό πόσο δυναμικός είναι ο νομός, αφού με ελάχιστες γενικές υποδομές (οδικό δίκτυο, συγκοινωνίες, επικοινωνίες κ.λπ.) κατόρθωσε να κατέχει μια σχετικά καλή θέση στη χώρα (ΝΑ Πέλλας-ΤΕΕ: 1ο αναπτυξιακό Συνέδριο Ν. Πέλλας, Αθήνα 2000, σ. 27).

Όσον αφορά στο κατά πόσο έχουν αξιοποιηθεί τα πλεονεκτήματα της περιοχής μέχρι σήμερα, 12 εκπρόσωποι (5%) θεωρούν ότι αυτά έχουν αξιοποιηθεί πολύ, 165 (68,5%) μέτρια και 64 (26,6%) καθόλου (πίνακας 3). Το γεγονός ότι η πλειοψηφία των εκπροσώπων των φορέων θεωρεί ότι τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της περιοχής έχουν αξιοποιηθεί μέτρια μέχρι σήμερα, αναδεικνύει ένα απόθεμα δυνατοτήτων για την περαιτέρω ανάπτυξη της περιοχής.

Πίνακας 3: Τα πλεονεκτήματα της περιοχής σας έχουν αξιοποιηθεί μέχρι σήμερα;

α/α		Δ.Α.	πολύ	μέτρια	καθόλου	ΣΥΝΟΛΟ
	ερωτηθέντες	0	12	165	64	241
	%	0,0	5,0	68,5	26,6	100,0

Διερευνώντας το βαθμό αισιοδοξίας των ερωτώμενων για τις μελλοντικές προοπτικές ανάπτυξης της περιοχής, 11 από αυτούς (4,6%) δηλώνουν πολύ αισιόδοξοι, 102 (42,3%) αισιόδοξοι, 102 (42,3%) μέτρια αισιόδοξοι και 26 (10,8%) καθόλου αισιόδοξοι. Οι μισοί περίπου ερωτώμενοι δηλώνουν αισιόδοξοι και πολύ αισιόδοξοι, ενώ οι άλλοι μισοί μέτρια έως καθόλου αισιόδοξοι. Το γεγονός ότι τα Ύ των ερωτώμενων εκφράζουν κάποιο βαθμό αισιοδοξίας για τις μελλοντικές προοπτικές ανάπτυξης της περιοχής, συντελεί στη διαμόρφωση ενός καλού κλίματος (ψυχολογικού-κοινωνικού) στο επίπεδο του ανθρώπινου δυναμικού, το οποίο μπορεί να λειτουργήσει θετικά και πολλαπλασιαστικά σε ενδεχόμενες αναπτυξιακές πρωτοβουλίες.

Αξιολογώντας οι εκπρόσωποι των φορέων τους τομείς στους οποίους πρέπει να δοθεί έμφαση στο μελλοντικό αναπτυξιακό σχεδιασμό της περιοχής, θεωρούν, κατά σειρά προτεραιότητας (μέση βαθμολογία στην κλίμακα 0-100), ότι πρέπει να δοθεί έμφαση, στη γεωργία (95), στην ποιό-

Το αναπτυξιακό πρότυπο της Ελληνικής Γεωργίας

τητα ζωής (υγεία, παιδεία, πολιτισμός) (93), στις υποδομές (91), στο περιβάλλον και τους φυσικούς πόρους (90), στο ανθρώπινο δυναμικό (89), στη βιομηχανία-βιοτεχνία (80), στο εμπόριο-τουρισμό και λοιπές υπηρεσίες (76) και στην κτηνοτροφία (70). Άλλοι τομείς στους οποίους πρέπει να δοθεί έμφαση, αναφέρθηκαν οι αθλητικές εγκαταστάσεις και η σύγχρονη τεχνολογία, οι βιολογικές καλλιέργειες, η ενημέρωση του πολίτη, η κοινωνική πολιτική, η μεταποίηση γεωργικών-κτηνοτροφικών προϊόντων, οι ξενοδοχειακές υπηρεσίες, η οικιστική ανάπτυξη, ο σεβασμός στο περιβάλλον, και η σθηροτροφία (πίνακας 4).

Πίνακας 4: Αξιολογείστε σε ποιους από τους παρακάτω τομείς πρέπει να δοθεί έμφαση στο μελλοντικό αναπτυξιακό σχεδιασμό της περιοχής Κλίμακα 1-5 (1 = μικρή έμφαση / 5 = μεγάλη έμφαση)

α/α	ΤΟΜΕΑΣ	Δ.Α.	μικρή >>> μεγάλη					ΣΥΝΟΛΟ	ΜΕΣΗ ΒΑΘΜΟΛΟΓΙΑ κλίμακα 0 - 100
			1	2	3	4	5		
1	Περιβάλλον και φυσικοί πόροι	0,0	4 1,7	2 0,8	22 9,1	27 11,2	186 77,2	241 100,0	90
2	Γεωργία	0,0	3 1,2	0,0	7 2,9	25 10,4	206 85,5	241 100,0	95
3	Κτηνοτροφία	1 0,4	13 5,4	26 10,8	65 27,0	27 11,2	109 45,2	241 100,0	70
4	Βιομηχανία - Βιοτεχνία	2 0,8	9 3,7	14 5,8	36 14,9	43 17,8	137 56,8	241 100,0	80
5	Εμπόριο - Τουρισμός Λοιπές υπηρεσίες	4 1,7	8 3,3	22 9,1	40 16,6	46 19,1	121 50,2	241 100,0	76
6	Ποιότητα ζωής (υγεία παιδεία - πολιτισμός)	1 0,4	2 0,8	2 0,8	12 5,0	27 11,2	197 81,7	241 100,0	93
7	Υποδομές	1 0,4	3 1,2	6 2,5	14 5,8	28 11,6	189 78,4	241 100,0	91
8	Ανθρώπινο δυναμικό	1 0,4	4 1,7	2 0,8	17 7,1	51 21,2	166 68,9	241 100,0	89
9	Άλλο. Ποιο; (*)	224 92,9	0,0	0,0	0,0	2 0,8	15 6,2	241 100,0	97

Συμπεραίνεται ότι η άποψη των εκπροσώπων των φορέων της υπό μελέτη περιοχής, ως προς τους τομείς στους οποίους πρέπει να δοθεί έμφαση στο μελλοντικό αναπτυξιακό σχεδιασμό, ανταποκρίνεται στα αναπτυξιακά χαρακτηριστικά της περιοχής και συνυπολογίζει τη μέχρι σήμερα εμπειρία της, καθώς και τα συγκριτικά πλεονεκτήματά της. Ως πρώτη προτεραιότητα επιλέγεται η γεωργία στο μελλοντικό αναπτυξιακό σχεδιασμό της περιοχής.

3.3 Περιβάλλον

Ο Ν. Πέλλας αποτελεί για τον ελλαδικό χώρο έναν φυσικό παράδεισο, μια περιοχή εξαιρετικού φυσικού κάλους και ποικιλομορφίας. Παράλληλα όμως με τα χαρακτηριστικά αυτά, η εντατικοποίηση της αγροτικής παραγωγής, σε συνδυασμό με την πλημμελή τήρηση των κανόνων και μέτρων προστασίας του περιβάλλοντος, είχε σαν αποτέλεσμα τη σημαντική επιβάρυνσή του. Στο Ν. Πέλλας το 2000 λειτουργούσαν 30 ημιελεγχόμενοι χώροι διάθεσης οικιακών απορριμμάτων και αρκετοί ανεξέλεγκτοι. Η ποσότητα των οικιακών απορριμμάτων του νομού ανέρχεται στο ίδιο έτος σε περίπου 55.000 τόν., που αναλογεί σε όγκο περίπου 360.000 μ³ (ΝΑ Πέλλας-ΤΕΕ, 1ο Αναπτυξιακό Συνέδριο Ν. Πέλλας, Αθήνα 2000, σ. 183).

Στην ερώτηση, εάν η μέχρι σήμερα ανάπτυξη της περιοχής έχει επιβαρύνει το περιβάλλον, 113 εκπρόσωποι (46,9%) δήλωσαν πολύ, 104 (43,2%) μέτρια και 24 (10%) καθόλου (πίνακας 5).

Πίνακας 5: Η μέχρι σήμερα ανάπτυξη της περιοχής σας έχει επιβαρύνει το περιβάλλον;

α/α	ΠΕΡΙΟΧΗ	Δ.Α.	πολύ	μέτρια	καθόλου	ΣΥΝΟΛΟ
	ερωτηθέντες		113	104	24	241
	%	0,0	46,9	43,2	10,0	100,0

Το 90% των εκπροσώπων των φορέων θεωρούν ότι η μέχρι σήμερα ανάπτυξη της περιοχής έχει επιβαρύνει το περιβάλλον από πολύ έως μέτρια. Η εκτίμηση αυτή αποδίδει την πραγματική κατάσταση των συνεπειών του μοντέλου ανάπτυξης στο περιβάλλον και η, έστω εκ των υστέρων, αναγνώρισή της διευκολύνει την αντιμετώπιση των αρνητικών συνεπειών.

Το αναπτυξιακό πρότυπο της Ελληνικής Γεωργίας

Αξιολογώντας οι ερωτώμενοι το βαθμό επιβάρυνσης στο περιβάλλον των διαφόρων παραγόντων, θεωρούν (στην κλίμακα 0-100) ότι αυτοί είναι: το μοντέλο ανάπτυξης της γεωργίας (68), οι ανθρώπινες παρεμβάσεις (63), η βιομηχανία και η βιοτεχνία (61), οι παρεμβάσεις των κρατικών και τοπικών φορέων (42), τα δημόσια έργα και οι υποδομές (33) και η οικονομική ανάπτυξη (33) (πίνακας 6).

Πίνακας 6: Αξιολογείστε το βαθμό επιβάρυνσης στο περιβάλλον των παρακάτω παραγόντων:

Κλίμακα 1-5 (1 = καθόλου επιβάρυνση / 5 = μεγάλη επιβάρυνση)

α/α	ΤΟΜΕΑΣ	Δ.Α.	καθόλου >>> μεγάλη					ΣΥΝΟΛΟ	ΜΕΣΗ ΒΑΘΜΟΛΟΓΙΑ κλίμακα 0 - 100
			1	2	3	4	5		
1	Τα δημόσια έργα και οι υποδομές	2 0,8	69 28,6	67 27,8	69 28,6	22 9,1	12 5,0	241 100,0	33
2	Το μοντέλο ανάπτυξης της γεωργίας	0 0,0	22 9,1	21 8,7	52 21,6	51 21,2	95 39,4	241 100,0	68
3	Η οικιστική ανάπτυξη	1 0,4	80 33,2	61 25,3	62 25,7	21 8,7	16 6,6	241 100,0	33
4	Η βιοτεχνία και η βιομηχανία	0 0,0	45 18,7	30 12,4	34 14,1	36 14,9	96 39,8	241 100,0	61
5	Ανθρώπινες παρεμβάσεις	1 0,4	24 10,0	29 12,0	57 23,7	56 23,2	74 30,7	241 100,0	63
6	Παρεμβάσεις κρατικών και τοπικών ορέων	0 0,0	61 25,3	60 24,9	54 22,4	30 12,4	36 14,9	241 100,0	42

Η αξιολόγηση αυτή των εκπροσώπων των φορέων, προσεγγίζει με ρεαλισμό τους παράγοντες που επιβαρύνουν το περιβάλλον της περιοχής, με την έννοια ότι θέτουν σε προτεραιότητα το μοντέλο ανάπτυξης της γεωργίας, τις ανθρώπινες παρεμβάσεις και τις μεταποιητικές δραστηριότητες, που στην πραγματικότητα αποτελούν τους κύριους επιβαρυντικούς παράγοντες για το περιβάλλον.

Προσδιορίζοντας τις προτεραιότητες για την προστασία και αναβάθ-

μιση του περιβάλλοντος, οι ερωτώμενοι θεωρούν (στην κλίμακα 0-100) ότι αυτές είναι: η διαχείριση των υδατικών πόρων (92), η μείωση της ρύπανσης από απόβλητα (91), η χρήση λιπασμάτων και φυτοφαρμάκων (86), η προστασία περιοχών φυσικού κάλλους (83) και η προστασία από πυρκαγιές (71). Άλλες προτεραιότητες που αναφέρθηκαν επίσης είναι η δένδροφύτευση και τα οικολογικά πάρκα, η ανακύκλωση πλαστικών, η ανάπτυξη περιοχών φυσικού κάλλους, η αποχέτευση, η κατάργηση σκουπιδοτόπων, περιβαλλοντικά προγράμματα, η προστασία υδατικών πόρων, (πίνακας 7).

Πίνακας 7: Αξιολογίστε τις παρακάτω προτεραιότητες για την προστασία και αναβάθμιση του περιβάλλοντος

Κλίμακα 1-5 (1 = χαμηλή προτεραιότητα / 5 = υψηλή προτεραιότητα)

α/α	ΤΟΜΕΑΣ	Δ.Α.	χαμηλή >>> υψηλή					ΣΥΝΟΛΟ	ΜΕΣΗ ΒΑΘΜΟΛΟΓΙΑ κλίμακα 0 - 100
			1	2	3	4	5		
1	Προστασία από πυρκαγιές	0,0	36 14,9	18 7,5	28 11,6	29 12,0	130 53,9	241 100,0	71
2	Διαχείριση υδατικών πόρων	0,0	6 2,5	3 1,2	10 4,1	25 10,4	197 81,7	241 100,0	92
3	Χρήση λιπασμάτων και φυτοφαρμάκων	0,0	15 6,2	8 3,3	14 5,8	20 8,3	184 76,3	241 100,0	86
4	Προστασία περιοχών φυσικού κάλλους	0,0	10 4,1	16 6,6	19 7,9	37 15,4	159 66,0	241 100,0	83
5	Μείωση ρύπανσης από απόβλητα	0,0	11 4,6	4 1,7	6 2,5	21 8,7	199 82,6	241 100,0	91
6	Άλλο (*)	222 92,1	0,0	0,0	1 0,4	0,0	18 7,5	241 100,0	97

Οι βασικές προτεραιότητες των εκπροσώπων των φορέων για την προστασία και αναβάθμιση του περιβάλλοντος -διαχείριση υδάτινων πόρων, μείωση της ρύπανσης από απόβλητα, χρήση λιπασμάτων και φυτοφαρμάκων- είναι σε αντιστοιχία με τους παράγοντες που επιβαρύνουν το

περιβάλλον, οι οποίοι αναδείχτηκαν από τον πίνακα 6 και αφορούν στο μοντέλο ανάπτυξης της γεωργίας, στις ανθρώπινες παρεμβάσεις και στις μεταποιητικές δραστηριότητες. Το γεγονός αυτό δείχνει ότι έχει διαμορφωθεί η αναγκαία κοινή αντίληψη και συνείδηση όσον αφορά στις προτεραιότητες για την προστασία και αναβάθμιση του περιβάλλοντος στην περιοχή του κάμπου του Ν. Πέλλας.

3.4 Πρωτογενής Τομέας

Ο πρωτογενής τομέας, αποτελεί τη ραχοκοκαλιά ανάπτυξης του νομού. Αξιολογώντας το σημερινό επίπεδο γεωργικής ανάπτυξης της περιοχής, οι εκπρόσωποι των φορέων εκτιμούν ότι αυτό είναι: πολύ καλό 15 (6,2%), καλό 94 (39%), μέτριο 114 (47,3%) και καθόλου καλό 18 (7,5%). Ειδικότερα οι εκπρόσωποι των αγροτικών και συνεταιριστικών φορέων θεωρούν ότι αυτό είναι: πολύ καλό 3 (4,1%), καλό 26 (35,6%), μέτριο 39 (53,4%) και καθόλου καλό 5 (6,8%) (πίνακας 8).

Πίνακας 8: Αξιολογείστε το σημερινό επίπεδο γεωργικής ανάπτυξης της περιοχής σας

α/α		Δ.Α.	πολύ καλό	καλό	μέτριο	καθόλου καλό	ΣΥΝΟΛΟ
1	Αγροτικά & συνεταιριστικά στελέχη	0,0	3 4,1	26 35,6	39 53,4	5 6,8	73 100,0
2	ΣΥΝΟΛΟ ΕΡΩΤΗΘΕΝΤΩΝ	0,0	15 6,2	94 39,0	114 47,3	18 7,5	241 100,0

Οι εκπρόσωποι του συνόλου των φορέων θεωρούν ότι το επίπεδο γεωργικής ανάπτυξης της περιοχής είναι από καλό έως πολύ καλό κατά 45,2% (το αντίστοιχο ποσοστό των αγροτικών στελεχών είναι 39,7%), μέτριο το 47,3% (αγροτικά στελέχη 53,4%) και καθόλου καλό 7,5% (αγροτικά στελέχη 6,8%). Διαπιστώνεται ότι οι μισοί περίπου εκπρόσωποι των φορέων και τα αγροτοσυνεταιριστικά στελέχη αξιολογούν ως μέτριο το επίπεδο γεωργικής ανάπτυξης της περιοχής.

Οι εκπρόσωποι των φορέων, αξιολογώντας τις δυσκολίες-εμπόδια στη γεωργική ανάπτυξη της περιοχής, (κλίμακα 1=μεγάλη δυσκολία, 5=καθόλου δυσκολία), θεωρούν (κλίμακα 0-100) ότι: το μεγαλύτερο

Γ. Μαγούλιος – Γ. Μαντζάρης

εμπόδιο-δυσκολία είναι το κόστος παραγωγής 16 και ακολουθούν η έλλειψη αγροτικών υποδομών 26, το μέγεθος των εκμεταλλεύσεων 37, η επάρκεια των υδατικών πόρων 38, η εντατική καλλιέργεια 40, ο ρόλος των Συνεταιρισμών 42, το είδος των καλλιεργειών 44 και ο βαθμός εκμηχάνισης της γεωργικής παραγωγής 52, (πίνακας 9).

Πίνακας 9: Αξιολογείστε τις δυσκολίες - εμπόδια στη γεωργική ανάπτυξη της περιοχής σας

Κλίμακα 1-5 (1 = μεγάλη δυσκολία / 5 = καθόλου δυσκολία)

α/α	ΤΟΜΕΑΣ	Δ.Α.	μεγάλη >>> καθόλου					ΣΥΝΟΛΟ	ΜΕΣΗ ΒΑΘΜΟΛΟΓΙΑ κλίμακα 0 - 100
			1	2	3	4	5		
1	Το είδος των καλλιεργειών	1 0,4	55 22,8	48 19,9	68 28,2	42 17,4	27 11,2	241 100,0	44
2	Την έλλειψη αγροτικών υποδομών	1 0,4	106 44,0	58 24,1	46 19,1	19 7,9	11 4,6	241 100,0	26
3	Την εντατική καλλιέργεια	2 0,8	66 27,4	50 20,7	62 25,7	38 15,8	23 9,5	241 100,0	40
4	Την επάρκεια υδατικών πόρων	5 2,1	69 28,6	53 22,0	57 23,7	36 14,9	21 8,7	241 100,0	38
5	Το βαθμό εκμηχάνισης γεωργικής παραγωγής	3 1,2	36 14,9	38 15,8	69 28,6	65 27,0	30 12,4	241 100,0	52
6	Το μέγεθος των εκμεταλλεύσεων	2 0,8	66 27,4	51 21,2	77 32,0	29 12,0	16 6,6	241 100,0	37
7	Το κόστος παραγωγής	1 0,4	167 69,3	31 12,9	20 8,3	9 3,7	13 5,4	241 100,0	16
8	Το ρόλο των Συνεταιρισμών	3 1,2	74 30,7	30 12,4	70 29,0	30 12,4	34 14,1	241 100,0	42
9	Άλλο. Ποιο; (*)	230 95,4	10 4,1	0,0	0,0	0,0	1 0,4	241 100,0	9

Διαπιστώνεται ότι τόσο οι εκπρόσωποι του συνόλου των φορέων όσο και οι εκπρόσωποι των αγροτικών ή συνεταιριστικών φορέων θεωρούν ότι μεγάλη δυσκολία-εμπόδιο στη γεωργική ανάπτυξη της περιο-

Το αναπτυξιακό πρότυπο της Ελληνικής Γεωργίας

χής είναι το κόστος παραγωγής, η έλλειψη αγροτικών υποδομών, το μέγεθος των εκμεταλλεύσεων, η επάρκεια των υδατικών πόρων, η εντατική καλλιέργεια και ακολουθούν τα υπόλοιπα εμπόδια και δυσκολίες. Η μοναδική διαφοροποίηση μεταξύ του συνόλου των φορέων και των αγροτικών – συνεταιριστικών στελεχών είναι ως προς το βαθμό δυσκολίας των Συνεταιρισμών που για τους μεν πρώτους είναι 42 για δε τους δεύτερους 55.

Διερευνώντας τους τομείς στους οποίους κατά προτεραιότητα (υψηλή-μέση-χαμηλή) πρέπει να προσανατολιστεί η γεωργική ανάπτυξη της περιοχής, οι εκπρόσωποι των φορέων θεωρούν ότι, κατά προτεραιότητα (μέση βαθμολογία 0-100), οι τομείς αυτοί είναι: βιολογικές-οικολογικές καλλιέργειες 88, οπωροκηπευτικά 73, δενδρώδεις καλλιέργειες 66, σπαράγγι 64, κτηνοτροφία 61, καπνός 53 και σιτηρά 40, (πίνακας 10).

Πίνακας 10: Σε ποιους από τους παρακάτω τομείς κατά προτεραιότητα θεωρείτε ότι πρέπει να προσανατολιστεί η γεωργική ανάπτυξη της περιοχής σας;

ΣΥΝΟΛΟ ΕΡΩΤΗΘΕΝΤΩΝ			προτεραιότητα			ΑΠΑΝΤΗΣΑΝ	ΜΕΣΗ ΒΑΘΜΟΛΟΓΙΑ κλίμακα 0 - 100
α/α	ΤΟΜΕΑΣ	Δ.Α.	υψηλή	μέση	χαμηλή		
1	Δενδρώδεις καλλιέργειες	1 0,4	118 49,2	82 34,2	40 16,7	240 99,6	66
2	Οπωροκηπευτικά	0,0	133 55,2	85 35,3	23 9,5	241 100,0	73
3	Σπαράγγι	0,0	118 49,0	73 30,3	50 20,7	241 100,0	64
4	Κτηνοτροφία	0,0	103 42,7	90 37,3	48 19,9	241 100,0	61
5	Βιολογική - οικολογική καλλιέργεια	0,0	199 82,6	26 10,8	16 6,6	241 100,0	88
6	Σιτηρά	0,0	53 22,0	87 36,1	101 41,9	241 100,0	40
7	Καπνός	0,0	93 38,6	71 29,5	77 32,0	241 100,0	53
8	Άλλες καλλιέργειες. Ποιες; (*)	208 86,3	29 87,9	3 9,1	1 3,0	33 13,7	92

Γ. Μαγούλιος – Γ. Μαντζάρης

Πίνακας 11: Για την παραπέρα γεωργική ανάπτυξη προσδιορίστε το βαθμό σημαντικότητας των παρακάτω παραγόντων:

Κλίμακα 1-5 (1 = μικρή σημασία / 5 = μεγάλη σημασία)

α/α	ΤΟΜΕΑΣ	Δ.Α.	μικρή >>> μεγάλη					ΣΥΝΟΛΟ	ΜΕΣΗ ΒΑΘΜΟΛΟΓΙΑ κλίμακα 0 - 100
			1	2	3	4	5		
1	Προσέλκυση νέων ανθρώπων στη γεωργία	0,0	11 4,6	1 0,4	10 4,1	26 10,8	193 80,1	241 100,0	90
2	Αναδιάρθρωση καλλιεργειών	0,0	3 1,2	3 1,2	18 7,5	26 10,8	191 79,3	241 100,0	91
3	Βελτίωση γεωργικών υποδομών	0,0	3 1,2	1 0,4	13 5,4	42 17,4	182 75,5	241 100,0	91
4	Κατάρτιση-επιμόρφωση πληροφόρηση αγροτών	0,0	3 1,2	0,0	3 1,2	21 8,7	214 88,8	241 100,0	96
5	Εξασφάλιση αναγκαίων κεφαλαίων	0,0	1 0,4	2 0,8	2 0,8	23 9,5	213 88,4	241 100,0	96
6	Κόστος παραγωγής	0,0	3 1,2	3 1,2	12 5,0	33 13,7	190 78,8	241 100,0	92
7	Απόδοση καλλιεργειών και προϊόντων	0,0	3 1,2	7 2,9	35 14,5	32 13,3	164 68,0	241 100,0	86
8	Υποστήριξη κρατικών και άλλων φορέων	0,0	3 1,2	7 2,9	5 2,1	20 8,3	206 85,5	241 100,0	93
9	Σύνδεση της παραγωγής με βιοτεχνία-βιομηχανία	0,0	5 2,1	1 0,4	16 6,6	22 9,1	197 81,7	241 100,0	92

Καταγράφεται ταύτιση απόψεων των εκπροσώπων των φορέων και των αγροτικών συνεταιριστικών στελεχών, ως προς τις προτεραιότητες της γεωργικής ανάπτυξης. Σύμφωνα με αυτές, έμφαση πρέπει να δοθεί στις βιολογικές καλλιέργειες, στα οπωροκηπευτικά, στις δενδρώδεις καλλιέργειες και στο σπαράγγι και ακολουθούν η κτηνοτροφία, ο καπνός και τα σιτηρά.

Προσδιορίζοντας το βαθμό σημαντικότητας (κλίμακα 1 = μικρή σημασία έως 5 = μεγάλη σημασία) των διαφόρων παραγόντων στη γεωργική ανάπτυξη της περιοχής, οι εκπρόσωποι των φορέων θεωρούν ότι η έμφαση πρέπει να δοθεί κατά σειρά προτεραιότητας (κλίμακα 0-100): στην εξασφάλιση των αναγκαίων κεφαλαίων 96, στην κατάρτιση-πληροφόρηση των αγροτών 96, στην υποστήριξη από κρατικούς και άλλους φορείς 93, στο κόστος παραγωγής 92, στη σύνδεση της παραγωγής με τη μεταποίηση 92, στην αναδιάρθρωση των καλλιεργειών 91, στη βελτίωση των γεωργικών υποδομών 91, στην προσέλκυση νέων ανθρώπων στη γεωργία 90 και στην απόδοση των καλλιεργειών 86 (πίνακας 11).

Η κατάρτιση-πληροφόρηση των αγροτών, η εξασφάλιση των αναγκαίων κεφαλαίων, η υποστήριξη των κρατικών φορέων και το κόστος παραγωγής, η αναδιάρθρωση των καλλιεργειών και η σύνδεση της παραγωγής με τη μεταποίηση, αποτελούν τις βασικές προτεραιότητες, ως προς το βαθμό σημαντικότητας και με μικρές αποκλίσεις, τόσο του συνόλου των εκπροσώπων των φορέων, όσο και των αγροτικών στελεχών. Το γεγονός ότι οι περισσότερες από τις παραπάνω προτεραιότητες δεν μπορούν να αντιμετωπιστούν μεμονωμένα από τους ίδιους τους αγρότες, αναδεικνύει την ανάγκη συλλογικών και σχεδιασμένων παρεμβάσεων από το κράτος και τους τοπικούς φορείς.

3.5 Βιοτεχνία – Βιομηχανία

Από τις απαντήσεις των εκπροσώπων των φορέων για το επίπεδο ανάπτυξης της βιοτεχνίας και βιομηχανίας στην υπό μελέτη περιοχή, προέκυψε ότι το θεωρούν: πολύ καλό 8 (3,3%), καλό 52 (21,6%), μέτριο 134 (55,6%) και καθόλου καλό 47 (19,5%). Το 24,9% των εκπροσώπων θεωρούν από καλό έως πολύ καλό το επίπεδο ανάπτυξης της βιοτεχνίας και της βιομηχανίας, πάνω από τους μισούς θεωρούν ότι είναι μέτριο και ένας στους πέντε το θεωρεί καθόλου καλό. Το 61,8% των εκπροσώπων των φορέων (149 άτομα) θεωρεί ότι οι κλάδοι της βιοτεχνίας και βιομηχανίας στην περιοχή αναπτύσσονται σε συνδυασμό με τη γεωργική παραγωγή, ενώ το 37,3% (90 άτομα) απαντούν αρνητικά στην ερώτηση αυτή.

Οι ερωτώμενοι προσδιορίζοντας, στην κλίμακα 1-5 (1 = χαμηλή προτεραιότητα και 5 = υψηλή προτεραιότητα), το βαθμό προτεραιότητας στην ανάπτυξη διαφόρων κλάδων, προκύπτει η παρακάτω κατάταξη (κλίμακα 0-100): μεταποίηση κτηνοτροφικών προϊόντων 95, συσκευασία γεωργικών προϊόντων 95, μεταποίηση γεωργικών προϊόντων 79, μηχανουργικά εργα-

λεία και μηχανές 69, προϊόντα ένδυσης και κλωστοϋφαντουργίας 61, ξύλο-έπιπλο 56. Από τις απαντήσεις διαπιστώνεται ότι έμφαση δίνεται στη μεταποίηση και συσκευασία των γεωργικών και κτηνοτροφικών προϊόντων, διαπίστωση που ανταποκρίνεται στα χαρακτηριστικά της περιοχής, αλλά και στον ορθό προσανατολισμό του δευτερογενούς τομέα.

3.6 Υπηρεσίες – Εμπόριο – Τουρισμός

Στην ερώτηση, εάν το επίπεδο ανάπτυξης των υπηρεσιών και του εμπορίου καλύπτει τις ανάγκες της περιοχής, οι εκπρόσωποι των φορέων απάντησαν ότι αυτές καλύπτονται πολύ 15 (6,2%), μέτρια 189 (78,4%) και καθόλου 37 (15,4%). Σχεδόν 4 στους 5 εκπροσώπους εκτιμούν ότι το επίπεδο ανάπτυξης των υπηρεσιών και του εμπορίου καλύπτει μέτρια τις αντίστοιχες ανάγκες της περιοχής. Προσδιορίζοντας τους τομείς των υπηρεσιών και του εμπορίου, στους οποίους πρέπει να δοθεί έμφαση, οι εκπρόσωποι των φορέων κατά σειρά προτεραιότητας (κλίμακα 0-100), ανέφεραν: τις υπηρεσίες στήριξης των αγροτών 96, τις υπηρεσίες στήριξης των επιχειρήσεων 86, το εμπόριο τροφίμων 79, την ψυχαγωγία 76, τον οικιακό εξοπλισμό 61 και το εμπόριο ένδυσης και υπόδησης 59.

Σύμφωνα με τους εκπροσώπους των φορέων, προτεραιότητα, στην ανάπτυξη των υπηρεσιών και του εμπορίου, πρέπει να δοθεί στους τομείς που έχουν σχέση με τις υπηρεσίες στήριξης του πρωτογενούς και του δευτερογενούς τομέα, στους οποίους διαπιστώνονται και οι σημαντικότερες ελλείψεις και ανεπάρκειες.

Οι εκπρόσωποι των φορέων εκτιμούν ότι το επίπεδο ανάπτυξης του τουρισμού, σε σχέση με τα πλεονεκτήματα της περιοχής, είναι πολύ ικανοποιητικό 2 (0,8%), ικανοποιητικό 57 (23,7%), και καθόλου ικανοποιητικό 180 (74,7%). Η μεγάλη πλειοψηφία των εκπροσώπων των φορέων, αλλά και των Ο.Τ.Α, θεωρούν ως καθόλου ικανοποιητικό το επίπεδο ανάπτυξης του τουρισμού σε σχέση με τα πλεονεκτήματα της περιοχής. Μόνον 1 στους 5 θεωρεί ότι είναι ικανοποιητικό και ελάχιστοι ότι είναι πολύ ικανοποιητικό. Όσον αφορά στις δυνατότητες ανάπτυξης των διαφόρων κατηγοριών τουριστικών υπηρεσιών στην περιοχή, οι εκπρόσωποι των φορέων θεωρούν ότι αυτές μπορεί να είναι (μέση βαθμολογία 0-100): ο αγροτουρισμός 83, ο πολιτιστικός τουρισμός 73, ο οικολογικός τουρισμός 71, ο αθλητικός τουρισμός 68, ο αρχαιολογικός τουρισμός 66, ο επιχειρηματικός-εκθεσιακός τουρισμός 65, ο θρησκευτικός τουρισμός 56 και ο ιαματικός τουρισμός 44.

3.7 Η συμβολή των διαφόρων παραγόντων στην ανάπτυξη της περιοχής

Από την αξιολόγηση (κλίμακα 1-5) της μέχρι σήμερα συμβολής των διαφόρων παραγόντων στην ανάπτυξη της περιοχής, προέκυψε από τους ερωτηθέντες η παρακάτω κατάταξη (κλίμακα 0-100): ανθρώπινο δυναμικό 68, Τοπική Αυτοδιοίκηση 66, ιδιωτική πρωτοβουλία 58, άλλοι κοινωνικοί φορείς 46, Συνεταιρισμοί 45, Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση 40, Περιφέρεια Κ. Μακεδονίας 39 και Κράτος 36.

Συμπεραίνεται ότι από τους εκπροσώπους των φορέων κρίνεται ικανοποιητική η συμβολή του ανθρώπινου δυναμικού, της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και της ιδιωτικής πρωτοβουλίας στην ανάπτυξη της περιοχής, ενώ κρίνεται μέτρια η συμβολή των άλλων φορέων, των Συνεταιρισμών, της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης, της Περιφέρειας Κ. Μακεδονίας και του Κράτους. Το συμπέρασμα αυτό συμπίπτει με τα ευρήματα και άλλων ερευνών, σύμφωνα με τα οποία η συμβολή θεωρείται μεγαλύτερη όσο πιο κοντά στις τοπικές κοινωνίες βρίσκονται οι αναπτυξιακοί φορείς και μειώνεται όσο αυτοί απομακρύνονται από αυτές.

Προσδιορίζοντας, οι ερωτώμενοι, το ρόλο των ίδιων παραγόντων στην παραπέρα ανάπτυξη της περιοχής και στην κλίμακα 1-5 (1=ελάχιστος ρόλος, 5=μεγάλος ρόλος) θεωρούν (κλίμακα 0-100) ότι αυτός είναι μεγάλος για όλους τους φορείς και ειδικότερα κατά σειρά προτεραιότητας: Τοπική Αυτοδιοίκηση 95, ανθρώπινο δυναμικό 90, Κράτος 90, Περιφέρεια Κ. Μακεδονίας 89, Νομαρχία 87, ιδιωτική πρωτοβουλία 85 και Συνεταιρισμοί 80. Σε συνδυασμό με την προηγούμενη ερώτηση προκύπτει ότι παραμένει σε προτεραιότητα ο ρόλος του ανθρώπινου δυναμικού και της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, ενώ αναβαθμίζεται ο ρόλος του Κράτους, της Νομαρχίας και της Περιφέρειας για την παραπέρα ανάπτυξη, σε σχέση με τη μέχρι σήμερα συμβολή τους στην ανάπτυξη της περιοχής. Διαπιστώνεται επομένως αυξημένη προσδοκία των εκπροσώπων των φορέων για το ρόλο του Κράτους, της Νομαρχίας και της Περιφέρειας Κ. Μακεδονίας.

4. Συμπεράσματα

α. Η ελληνική γεωργία σε όλη τη μεταπολεμική περίοδο ακολούθησε, με την παρέμβαση του κράτους και της ΕΟΚ μετά το 1981, το ευρωπαϊκό και διεθνές υπόδειγμα του αγροτικού εκσυγχρονισμού, με βασικά στοιχεία το μετασχηματισμό των κοινωνικών σχέσεων και των τεχνικών συνθηκών της αγροτικής παραγωγής, τη μείωση του αγροτικού πληθυσμού, την εξειδίκευση της παραγωγής, τη διεθνοποίηση και απελευθέρωση των αγορών. Η μεταπολεμική θεώρηση για το ρόλο της οικονομίας της υπαίθρου και της γεωργίας ήταν η εξασφάλιση τροφίμων για τον πληθυσμό της κάθε χώρας. Οι κυβερνήσεις και η Ε.Ε. (ΕΟΚ), μέσω της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (ΚΑΠ), ενθάρρυναν τη γεωργική παραγωγή με μέτρα στήριξης των τιμών, χορηγώντας επιδοτήσεις με βάση την παραγόμενη ποσότητα. Σταδιακά, τις τελευταίες δυο δεκαετίες, άρχισε να διαφοροποιείται η μεταπολεμική αυτή θεώρηση και το ενδιαφέρον εστιάζεται σε νέες προτεραιότητες που αφορούν στην ποιότητα, στην υγιεινή και στην ασφάλεια των τροφίμων, στην προστασία και στην αναβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντος.

β. Η οικονομική ανάπτυξη του Ν. Πέλλας και πολύ περισσότερο του κάμπου του, μετά την ένταξη της χώρας στην ΕΟΚ το 1981, επικεντρώθηκε στην αγροτική παραγωγή των προϊόντων εκείνων, που όχι μόνον κάλυπτε η Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ) με υψηλές τιμές, αλλά κυρίως τα ενίσχυε σημαντικά με επιδοτήσεις στην τιμή. Παρά τις επιδοτήσεις και την εισοδηματική στήριξη των αγροτών, μέσω των κοινοτικών προγραμμάτων, δεν κατέστη δυνατή η αντιμετώπιση των διαρθρωτικών προβλημάτων του γεωργικού τομέα του κάμπου της Πέλλας. Η τάση εντατικοποίησης της παραγωγής και μεγιστοποίησης του ατομικού εισοδήματος, δια της μεγιστοποίησης της παραγόμενης ποσότητας, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η ισορροπία προσφοράς και ζήτησης και οι απαιτήσεις της αγοράς, είχε σημαντικές και μακροχρόνια αρνητικές επιπτώσεις στην αγροτική παραγωγή και το εισόδημα. Αυξήθηκε η ποσότητα των παραγόμενων αγροτικών προϊόντων, παραβλέποντας την ποιότητα των προϊόντων και την ισορροπία προσφοράς και ζήτησης, με αποτέλεσμα την απώλεια παραδοσιακών αγορών του εξωτερικού και την αύξηση του κόστους των ενδιάμεσων εισροών και των γεωργικών εφοδίων. Οι δυσκολίες-εμπόδια στη γεωργική ανάπτυξη της περιοχής είναι το κόστος παραγωγής, η έλλειψη αγροτικών υποδομών, το μέγεθος των εκμεταλλεύσε-

ων, η επάρκεια των υδατικών πόρων, η εντατική καλλιέργεια, ο ρόλος των Συνεταιρισμών, το είδος των καλλιεργειών και ο βαθμός εκμηχάνισης της γεωργικής παραγωγής. Τα παραπάνω προβλήματα αποτελούν και τα βασικά εμπόδια για την αξιοποίηση των συγκριτικών πλεονεκτημάτων και των δυναμικών χαρακτηριστικών του κάμπου της Πέλλας στη μέχρι σήμερα ανάπτυξή του. Ως προς τις προτεραιότητες της γεωργικής ανάπτυξης, έμφαση πρέπει να δοθεί στις βιολογικές καλλιέργειες, στα οπωροκηπευτικά, στις δενδρώδεις καλλιέργειες και στο σπαράγγι και ακολουθούν η κτηνοτροφία, ο καπνός και τα σιτηρά.

Επιβεβαιώνεται και στην περίπτωση του κάμπου της Πέλλας ότι το μέχρι σήμερα μοντέλο ανάπτυξης της γεωργίας επιβαρύνει σημαντικά το περιβάλλον και είναι σε διάσταση με την αντίληψη της βιώσιμης και ολοκληρωμένης ανάπτυξης. Οι παράγοντες που επιβαρύνουν το περιβάλλον της περιοχής είναι κατά προτεραιότητα το μοντέλο ανάπτυξης της γεωργίας, οι ανθρώπινες παρεμβάσεις και οι μεταποιητικές δραστηριότητες.

γ. Από τα μέχρι σήμερα αποτελέσματα του γεωργικού μοντέλου του κάμπου της Πέλλας, προκύπτει ότι αυτό απέχει από τη σύγχρονη θεώρηση για την αγροτική ανάπτυξη, που δίνει έμφαση στη βιώσιμη και ολοκληρωμένη ανάπτυξη της υπαίθρου. Τα χαρακτηριστικά του σύγχρονου και μελλοντικού αυτού γεωργικού προτύπου είναι η ευέλικτη προσαρμογή στα νέα δεδομένα της αγοράς και των καταναλωτικών προτύπων, η υψηλή παραγωγικότητα χωρίς εκπτώσεις στην ποιότητα, η υιοθέτηση συστημάτων ελέγχου και πιστοποίησης της ποιότητας των προϊόντων, η αύξηση της ποικιλότητας του γεωργικού τοπίου, ο σεβασμός στο περιβάλλον και η διατήρηση της οικολογικής ισορροπίας και η εφαρμογή της επιστημονικής γνώσης και τεχνολογίας. Στην κατεύθυνση αυτή, η κατάρτιση-πληροφόρηση των αγροτών, η εξασφάλιση των αναγκαίων κεφαλαίων, η υποστήριξη εκ μέρους των κρατικών φορέων, η μείωση του κόστους παραγωγής, η αναδιάρθρωση των καλλιεργειών, η σύνδεση της γεωργικής παραγωγής με τη μεταποίηση, η ανάπτυξη τουριστικών δραστηριοτήτων με βάση τα χαρακτηριστικά της περιοχής, η βελτίωση των υποδομών και της ποιότητας ζωής, αποτελούν τις βασικές προτεραιότητες για την περαιτέρω ανάπτυξη της περιοχής του κάμπου του Ν. Πέλλας.

Βιβλιογραφία

- Abaidoo Samuel, (2000) "Globalization, biotechnologization of agriculture and farmers. The quasi – employees of the new high technology farms", *International Journal of Manpower*, Vol. 21 No 6, p. 481.
- Αναπτυξιακή Πέλλας (ΑΝΠΕ), Βάση δεδομένων, Έδεσσα 2005.
- Backhaus G. Jurgen, (1999) "The Kanitz Act Proposal European agricultural policy in theoretical and historical perspective", *Journal of Economic Studies*, Vol. 26 No. 4/5, p. 446.
- Damianos Dimitri and Giannakopoulos Nicholas, (2002) "Farmers; participation in agri-environmental schemes in Greece", *British Food Journal*, Vol. 104 No. 3/4/5, p. 261.
- Duranton Gilles, (1998) "Agricultural productivity, trade and industrialization", *Oxford Economic Papers*, 50, pp. 220-236.
- Εθνικό Στρατηγικό Σχέδιο Ανάπτυξης για την Ελλάδα 2007-2013, σελ. 6, 23.
- ΕΣΥΕ, «Γεωργική Στατιστική της Ελλάδος» 1981, σ. 30-44, Αθήνα 1984.
και 1991 σ. 31-45, Αθήνα 1995.
- ΕΣΥΕ, «Παραγωγή Γεωργικών και Κτηνοτροφικών προϊόντων 2003», Αθήνα 2004, σ. 11-30.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή, «Η κατάσταση της Γεωργίας στην Κοινότητα», Έκθεση 1986, σ. 240-242, 254-255 και 396-397.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή, «Η κατάσταση της Γεωργίας στην Κοινότητα», Έκθεση 1999, Βρυξέλλες-Λουξεμβούργο 2000, σ. 19-21 και 95-96.
- Herzog F., (2005) "Agri-environment schemes as landscape experiments", *Agriculture, Ecosystems and Environment*, 108, pp.175-177.
- Irz Xavier, Roe Terry, (2005) "Seeds of growth? Agricultural productivity and the transitional dynamics of the Ramsey model", *European Review of Agricultural Economics* Vol 32, p. 160
- Λιοδάκης Γιώργος (επιμέλεια), «Ο αγροτικός τομέας της Κρήτης: Προβλήματα και Προοπτικές», σελ. 21-23, Πολυτεχνείο Κρήτης, 2000.
- Μαγούλιος Γεώργιος (συντονιστής ερευνητικής ομάδας) κ.ά., «Μελέτη Γεωργικής Ανάπτυξης του Κάμπου της Πέλλας», πρωτογενής έρευνα, τεύχος 3, σελ. 381-395, 2002.
- Μαγούλιος Γιώργος, «Προσεγγίσεις σε θέματα της Διεθνούς και Ευρωπαϊκής Οικονομικής Συνεργασίας», εκδ. Κορηλία Σφακιανάκη, 2006, σελ. 219-225.
- Mantzaris Ioannis (1986), «Die Strukturentwicklung der griechischen Landwirtschaft nach dem Beitritt in die EG : Probleme und Perspektiven», Διδ.

- Διατριβή, Παν. Στουτγκάρδης, M+M Wissenschaftsverlag, Krefeld 1986, ISBN: 3-88358-060-0
- Μαντζάρης Γιάννης (1993), «Οι εισαγωγές νωπών Ροδάκινων και Νεκταρινιών στην αγορά της ΟΔ Γερμανίας: Οι αδυναμίες των ελληνικών προϊόντων, Συμπεράσματα-Προτάσεις», Εφημ. Πρωινή Έδεσσης, 14-2-93.
- Μαντζάρης Γ., Λάζος Β., Μαντζάρη Ε., «Οι συλλογικές διαπραγματεύσεις στον αγροτικό τομέα υπό το πρίσμα της Οικονομικής Θεωρίας της Πολιτικής», Θεσ/νίκη 2004, σ. 19-28.
- Mukesh Eswaran & Ashok Kotwal, (2001) "Agriculture, innovational ability, and dynamic comparative advantage of LDCs", *The Journal of International Trade & Economic Development*, 10:3, p. 288).
- N.A. Πέλλας (2000), «1ο Αναπτυξιακό Συνέδριο Ν. Πέλλας», Ν.Α. Πέλλας, ΤΕΕ, Αθήνα.
- Special Eurobarometer 242 «Europeans and the Common Agricultural Policy», p. 18 & 11, January 2006.
- Υπουργείο Γεωργίας, «Βιώσιμη γεωργία σε μια αναπτυγμένη ύπαιθρο», σελ. 8-9, Αθήνα, Ιανουάριος 2003.
- Υπουργείο Γεωργίας, «Ε.Π. Αγροτική Ανάπτυξη-Ανασυγκρότηση της Υπαιθρου 2000-2006».
- Υπουργείο Γεωργίας, «Ε.Π. Κοινοτικής Πρωτοβουλίας Leader+».
- Fleischer Aliza, (2000) "Measuring the recreational value of agricultural landscape", *European Review of Agricultural Economics* Vol 27 (3), p. 385 (www.economics.gr/nomoi/pella.asp, 15/11/2005).